

Юлія Потопальська,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА «НАЗВИ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ТКАННЯ» В ГОВІРКАХ ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано лексеми з ЛСГ «Назви матеріалів для ткання», зафіксовані в середньополіських говірках Олевського району Житомирської області; з'ясовано етимологію та особливості словотворення аналізованих номенів.

Ткацтво – один із традиційних народних промислів, невід'ємна частина минулої та сучасної матеріальної й духовної культури українського народу. Це одне з найважливіших і найдавніших занять українців протягом усієї історії, яке своєю архаїкою приваблювало дослідників різних галузей знань.

Зазначимо, що найпершими дослідженнями, у яких різнопланово представлено ткацтво, є етнографічні. Так, М. Костриця та Н. Костриця розглядали традиції ткацтва в контексті розвитку матеріальної культури та етнографічного краєзнавства Волині й Житомирщини [8]; Ю. Лащук [10], М. Пйотровський [14], Г. Лозко [12], Є. Антонович [1] та інші вивчали декоративно-прикладне мистецтво, народні звичаї та традиції України загалом та Полісся зокрема, серед яких одне з важливих місць належить ткацтву; А. Н. Курилович досліджував способи та знаряддя обробки льону в білорусів у період ХІХ – поч. ХХ ст. [9]; Н. Лебедева – прядіння та ткацтво східних слов'ян [11] та ін.

Номінація ткацтва стала предметом лінгвістичного дослідження набагато пізніше. Усе ж зараз ми можемо констатувати, що як один із народних промислів, який зазнає значних змін упродовж останніх років, що може призвести до цілковитого його зникнення, ткацтво привертає увагу мовознавців, які на різних теренах українського діалектного континууму досліджують цю тематичну групу лексики. Учені зверталися до особливостей ткацької термінології на різних територіях та областях України з метою зафіксувати наявність чи відсутність певних понять та лексем на їх позначення в окремих

говорах, їх ареальну варіативність, наявність у діалектах інших мов, особливості творення та вживання. Так, Н. Венжинович вивчала діалектну лексику народних промислів, термінологію, пов'язану з вирощуванням конопель; використовуючи лінгвогеографічний та пошуковий методи, визначила територіальне поширення місцевого говіркового мовлення, здійснила його класифікацію; у її роботах зібрано та опрацьовано діалектні тексти, у яких відтворено особливості вирощування та обробки конопель та інших, пов'язаних із ним виробничих процесів [5]; І. Ніколаєнко репрезентує матеріал про реалії та легенди, пов'язані з ткацтвом, демонструє структуру та ареальну характеристику лексики ткацтва в українських східнословобожанських говірках, визначає ареальну варіативність лексики традиційного народного ткацтва в говірках сходу України [13]; К. Глуховцева, досліджуючи побутову лексику південнословобожанських говірок, представляє лінгвістичну інтерпретацію елементів ткацтва [6]; І. Шумей у статті “Ткацька лексика Наддністрянщини в прислів'ях та приказках” зазначає, що народні прислів'я та приказки є тим видом фольклорної творчості, у якому так само, як і в міфотворчості, закодований глибокий досвід етносу, тому вони є цінним джерелом добування архаїчних закодованих у “матрицях” сентенцій, досвіду ремесла і співжиття і так само важливим історичним словником; лексичний склад прислів'їв та приказок стає важливим джерелом для лінгвістичних досліджень, адже в них широко відбито трудову термінологію [15]; М. Безкишкіна у статтях звертає увагу на словотворчі особливості назв деяких народних промислів [3], зокрема ткацтва, досліджує фонетичні варіанти лексем, якими репрезентується низка сем, пов'язаних із ткацтвом [2] та ін.

Об'єктом нашого дослідження є середньополіські говірки с. Артинськ та с. Озеряни Олевського району Житомирської області.

Предмет дослідження – лексика ткацтва в зазначених говірках.

За допомогою експедиційного методу було зібрано лексику ткацтва. У межах тематичної групи лексики виділено 3 лексико-семантичні групи (ЛСГ): ЛСГ „Назви пристроїв та знарядь, які використовували під час процесу ткання”; ЛСГ „Назви матеріалів для ткання”; ЛСГ „Назви процесів, пов'язаних із тканням”.

Мета нашої розвідки – проаналізувати лексеми з ЛСГ “Назви матеріалів для ткання”, зафіксовані в досліджуваних говірках.

На позначення найкращого гатунку конопляного чи льняного волокна зафіксовано лексему *по'висмо* (А.) – від псл. **rověsma* „пасмо, пряжа; пучок, жмут обробленого льону або коноплі” пов'язане з **rověsiti* „повісити”, семантично видозміненим під впливом *vezati* „в'язати” (ЕСУМ IV, с. 469), *п'радиво* (О.). Лексема *п'радиво* має ще низку значень у літературній мові: волокно конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін., приготоване для прядіння, довга тонка нитка зі зсуканих, порівняно коротких волокон (конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін.), яку одержують при прядінні, скручені, зсукані нитки, що використовуються для виробництва тканин, які зафіксовані в універсальному тлумачному словнику української мови в мережі (<http>). Появу лексеми *п'радиво* та її варіантів К. Глуховцева пояснює синкретизмом сем ‘культура, загальна назва’, ‘найцінніший продукт цієї культури’ [6]. Назви є віддієслівними суфіксальними дериватами.

Лексеми *'начиски* (А.), *к'лоча* (О.) – від псл. **klъkъ* „клочья, найпростіше п'радиво”, очевидно пов'язане з **kolti* „колоти”, спорідненим із лтс. *Kult*, відходи волокна (при чесанні льону) (ЕСУМ II, с. 464), зафіксовані зі значенням відходів, решток при чесанні конопляного чи льняного волокна. Лексема *клочья* в українській мові має значення грубого волокна, яке одержують як відхід під час обробки льону або конопель, найгіршого гатунку конопляного чи льняного волокна. Слово являє собою збірне утворення від *клок*. В опрацьованих лексикографічних виданнях із таким значенням на території Полісся назву не зафіксовано.

Ручайка, жмут вичесаного і сплетеного конопляного чи льняного волокна з одного сніпка позначали лексемою *по'в'ісмо* (О.). Також її використовували в досліджуваній говірці с.Озеряни зі значенням пасма, міри п'радива. На іншій території Полісся, за опрацьованими лексикографічними виданнями, назва не зафіксована.

В'язка ручайок позначається лексемами *в'інок* (А.), *ку'дел'а* (О.) – від псл. **kQdelъ*, **kQdelja*, *kQděľ*, остаточно не з'ясоване; можливо, утворене за допомогою префікса *kQ-*, укр. ку- від **del-* „плести, вити”; виводиться також від **kQgelъ* від якого походить і кужіль (ЕСУМ III, с. 123).

Вінок – загальноживане літературне слово; в інших говірках із таким значенням не зафіксоване (за даними опрацьованої літератури). П'радиво, намотане на палицю, має назву *'куж'ел'* (О.). У словнику

П. Лисенка на позначення такого прядива зафіксовані лексеми *ку'жолка, ку'жулка* (Лисенко, с. 109).

Лексема *ж'мен'а* зафіксована зі значенням кількості конопель, яка береться для м'яття ногами один раз. В опрацьованих лексикографічних виданнях лексему з таким значенням на території Полісся не зафіксовано. В основі назви лежить міра, яку людина утворює однією рукою.

На позначення в'язки з 5-10 горсток конопель, підготовленої для вимочування, зафіксовано лексеми *в'язка* (А.), *в'язанка* (О.). Це загальноновживані літературні слова. Назви є віддієслівними суфіксальними дериватами.

Лексема *на'мок* зафіксована зі значенням намочених в одному мочилі конопель, утворена, очевидно, безафіксним способом від дієслова *намочити*.

На позначення пом'ятого, сплутаного льону зафіксовані лексеми *по'путаниця* (А.), *'мерва* (О.). У словнику П. Лисенка лексема *мерва* зафіксована зі значенням дрібної пом'ятої, потертої соломи, сіна (Лисенко, с. 125). Обидві назви є віддієслівними утвореннями: перша утворена суфісальним способом, друга – безафіксним від *мервити*.

Лексеми *кост'рица* (А.), *кост'р'ица* (О.) зафіксовані зі значенням твердих частин стебел, які висипаються під час биття льону, конопель. П. Лисенко на позначення цих частинок зафіксував такі лексеми: *ка'стра, ко'стра, ка'стрика* (Лисенко, с. 93). Зафіксовані в досліджуваних говірках назви є відіменними суфіксальними дериватами.

Отже, варто відзначити, що зафіксовані в досліджуваних говірках лексеми на позначення ткацьких термінів нерідко відзначені й на інших поліських територіях, хоча наявні й такі, яких не зафіксовано в лексикографічних працях.

Аналізовані назви є досить давніми, сягають ще праслов'янського періоду, що свідчить про архаїчність ткацтва як народного промислу.

За морфологічною належністю досліджувані номени є іменниками, оскільки називають конкретні предмети. Основним способом творення назв є суфіксальний, зрідка відзначаємо безафіксний.

Лексика ткацтва є частиною матеріальної та духовної культури поліщуків, яка зазнає значних змін, що призводить до змін у сфері номінації, що спонукає до подальших наукових пошуків у царині

дослідження лексики ткацтва в інших говірках середньополіського діалектного континууму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1993. – С. 29-36.
2. Безкишкіна М. Т. Словотворча характеристика назв деяких народних промислів // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 44-47.
3. Безкишкіна М. Т. Про назви рослин конопель на Сумщині // Наукові записки Полтавського пед. ін-ту. – Т. XI. – Полтава, 1959. – С. 206-224.
4. Боряк О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1997. – 196 с.
5. Венжинович Наталія. Значення назви в системі української діалектної лексики народних промислів // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 248-256.
6. Глуховцева К. Д. Лексика народного побуту українських східнословобожанських говірок: Дис. ... канд. філол. наук – К., 1992. – 427 с.
7. Гриценко П. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). – К., 1980. – С. 5-20.
8. Костриця М. Ю., Костриця Н. С. Природа і матеріальна культура Житомирщини. – Житомир: МАК, 1999. – С. 57-62.
9. Курилович А. Н. Способи і знаряддя обробки льону в білорусів (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) // НТЕ. – 1976. – № 5. – С. 46.
10. Лащук Ю. П. Народне мистецтво Українського Полісся. – Львів: Каменяр, 1992. – 134 с.
11. Лебедева Н. И. Прядение и ткачество восточных славян // Восточно-славянский этнографический сборник. – М., 1965. – 488 с.
12. Лозко Г. С. Українське народознавство. – К.: Зодіак – ЕКО, 1995. – 368 с.
13. Ніколаєнко І. Ткацтво східної Слобожанщини: реалії і легенди // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАНУ, 2005. – С. 311-325.
14. Пйотровський М. Народні звичаї Полісся. – Житомир, 1994. – 64 с.
15. Шумей І. А. Ткацька лексика Наддністрянщини в прислів'ях та приказках // Проблеми української діалектології на сучасному етапі. – Житомир, 1990. – С. 139-141.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ

Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка. – Т. 1-5.

Лисенко

http

Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – Київ, 1974.
– 260 с.
<http://www.slovnyk.net/>